

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 929.532-055.5/.7(477.53)“1764”

DOI <https://doi.org/10.32782/cusu-hist-2025-1-11>**Чирук Святослав,**

кандидат історичних наук,
доцент кафедри філософії і педагогіки,
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»,
sczyruk@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7008-4110

**ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В СЕЛИЩІ РОМАНКОВОМУ
НА ТЕРЕНАХ ВОЛЬНОСТЕЙ ВІЙСЬКА ЗАПОРІЗЬКОГО
В 1764 РОЦІ**

Стаття присвячена аналізу демографічної ситуації в селищі Романковому за часів Нової Запорізької Січі. Аналізується низка спеціальних і загальних демографічних показників. Як основне джерело використовується сповідний розпис за 1764 рік. Основний метод дослідження – зсув за статтю та віком. Загальна кількість населення реконструюється на основі модельних даних. Було визначено, що в 1764 році в Романковому мало жити 1185 осіб, з яких 667 осіб (56% населення) належало до парафії Успіння Пресвятої Богородиці. Середній загальний коефіцієнт народжуваності дорівнював 39,5%. Переважали люди у шлюбоздатному та працездатному віці. Кількість жінок майже дорівнювала кількості чоловіків (коефіцієнт співвідношення статей 99,7). Шлюбна структура вказує на загальну шлюбність, перше вдовство у віці 45–49 років та остаточне вдовство із 60 років. Загальна шлюбність серед козаків наставала пізніше, а шлюби укладалися один раз за життя. Середній вік укладання шлюбів у Романковому становив 24,4 року для чоловіків та 20,4 року для жінок. Переважали шлюби з невеликою (1–5 років) різницею у віці. Сумарний коефіцієнт народжуваності дорівнював 6. Реконструйована динаміка народжуваності демонструє низку пережитих населенням криз: до 1739 року, у 1750–1751 та 1758–1759 роках, що узгоджується з позаджерельним знанням (війна та чума). Автор доходить висновку, що соціальний склад населення селища Романкове в 1764 році був типовим для поселень Вольностей Війська Запорозького Низового в період Нової Січі. Статтєво-вікова структура населення належала до прогресивного типу, якому властиві висока народжуваність і смертність. Попри певні розходження з очікуваним результатом, розроблена модель зміни загальної кількості населення є працюючою за умови, що в реєстрі за 1754 рік було зазначено не тільки посполиті родини, а загалом усі родини населеного пункту.

Ключові слова: Запорізька Січ, козацтво, народжуваність, Південна Україна, статтєво-вікова структура населення, шлюбність.

Історична демографія Запорізької Січі раніше практично не вивчалася, крім спроб підрахунку загальної чисельності населення. Водночас вона є добрим лакмусовим папірцем для розуміння якості життя та тісно пов'язана з економічними, соціальними й епідеміологічними процесами, а отже, її вивчення може слугувати базою для цілої низки подальших досліджень і висвітлення недостатньо розроблених тем. Найбільше та найдавніше заселеною частиною Вольностей Війська Запорізького були його північні паланки – Кодацька й Самарська, а одні з найперших козацьких рад збиралися на Романовому пагорбі, де згодом виникло селище Романкове.

Селище Романкове – найстарше з трьох козацьких поселень (Кам'янське, Романкове, Тригузне), які утворили місто Кам'янське (Дніпропетровська обл.). Існують різні гіпотези щодо часу його появи, але найчастіше виникнення поселення відносять до другої половини XVII ст. (Кабузан В. М., 1976, с. 80; Буланова Н. М., 2010, с. 55).

У працях Ф. Макаревського¹, Д. І. Яворницького (Яворницький Д. І., 1990), Н. Буланової (Буланова Н. М., 2010), О. Харлана (Харлан О. В., 2014) згадувалася лише чисельність населення, а також окремі факти, пов'язані з демографічною історією селища (наприклад, переселення до Романкового із села Войтове Крилівської протопопії) (Харлан О. В., 2014, с. 93). Утім, спеціальних досліджень, присвячених суто історико-демографічним питанням, які б належали до періоду Запорізької Січі, не проводилося.

Мета статті – дослідити демографічну ситуацію в селищі Романковому, що розташоване на теренах Вольностей Війська Запорозького, станом на 1764 рік. Для цього поставлені такі завдання: визначити кількість населення, проаналізувати його статеву-вікову структуру і співвідношення статей, визначити шлюбну структуру населення, середній вік укладання шлюбів, віковий лаг між шлюбними партнерами, проаналізувати динаміку шлюбності та народжуваності (на основі статеву-вікової структури населення).

Як джерело для такого дослідження можуть слугувати Сповідні розписи Старокодацької наміснії. Цей тип джерел відповідає вимогам до історико-демографічних досліджень і містить персональні записи про вік і стать усього населення парафії. При цьому проведений джерелознавчий аналіз продемонстрував, що найбільш достовірними є відомості розписів Старокодацької наміснії за 1764 рік (Чирук С. В., 2025), оскільки вони не містили (або містили найменше) спроб приховати посполите населення, яке втікало з Гетьманщини до Запорозьких Вольностей (Репан О. А., 2008, с. 120–135), через що і було покладено в основу цього дослідження. Як основний метод дослідження використовується метод зсуву за статтю та віком.

Кількість населення

Слід зазначити, що станом на 1764 рік у Романковому була не одна, а як мінімум дві церкви. Перша з них – церква Успіння Пресвятої Богородиці (побудову якої Феодосій Макаревський помилково відносив до 1766 року), на думку О. Харлана, була зведена на великому мисі біля Забори (Харлан О. В., 2014, с. 92). Імовірно, інституційно її можна пов'язати з першою церквою, зведеною у Романковому в 1737 році². Навколо неї акумулювалися корінні мешканці селища. Інша церква – Успіння Божої матері – була перенесена до Романкового в 1754 р. із села Войтове Крилівської протопопії і розташовувалась, за свідченнями того ж дослідника, «на відстані чверті версти (це приблизно 267 м) від берегової смуги Дніпра, на схід від Романкового кургану» (Харлан О. В., 2014, с. 93–94). Її парафіянами переважно були вихідці з того ж таки села Войтового. Сповідний розпис відображав населення, яке входило до парафії церкви Успіння Пресвятої Богородиці, а отже, не всього селища. Документ містить важливу інформацію про статеву-вікову структуру населення, яка також має приховані відомості про народжуваність і шлюбність, у тому числі за попередні періоди, які можна екстраполювати на населений пункт загалом.

Оскільки загальна чисельність населення є важливим показником, який допомагає оцінити загальні демографічні показники для всього населеного пункту, а також визначити, яку частку від загальної кількості населення становили парафіяни досліджуваної парафії, спробуємо спершу уточнити кількість населення в Романковому за різні періоди.

Маємо інформацію про загальну кількість сімей з обох парафій станом на 1754 рік (186 сімей, не плутати із домогосподарствами)³, чисельність парафії Успіння Пресвятої Богородиці станом на 1764 (667 осіб)⁴ та 1766 (707 осіб)⁵ роки, а також загальну чисельність населення в Романковому згідно з ревізією за 1782 рік (2431 особа) (Харлан О. В., 2014, с. 93). Використовуючи інформацію про віковий склад населення, отримуємо інформацію про кількість народжених у

¹ Макаревский Ф. *Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии: церкви и приходы прошедшего XVIII столетия*. Дніпропетровськ, 2000.

² Макаревский Ф., Вказ. праця. С. 70.

³ *Архів Коша Нової Запорозької Січі: Корпус документів. 1734–1775* (2003). Київ, 2003. Т. 3. С. 211–265.

⁴ Центральний державний історичний архів України, м. Київ. Ф.127. Оп. 1016. Спр. 638. Арк. 81–110 зв.

⁵ Центральний державний історичний архів України, м. Київ. Ф. 127. Оп. 1017. Спр. 9. Арк. 1–23 зв.

попередні роки. Віднімаємо від загальної чисельності населення кількість народжених у певному році й отримуємо загальну чисельність населення за цей рік. Для періодів, які слідували за звітним, варто застосовувати не віднімання, а додавання. Ділимо кількість народжених на кількість населення, помножуємо на 1000 та отримуємо відносну величину – загальний коефіцієнт народжуваності. У цьому й полягає сутність застосування методу зсуву за статтю та віком. Утім, він дає змогу визначити загальну чисельність населення тільки однієї парафії – Успіння Пресвятої Богородиці. Для того щоб визначити загальну чисельність населення Романкового, врахуємо такий показник, як коефіцієнт людності родин. Для цього поділимо кількість населення на кількість родин у звітному 1764 році й отримаємо коефіцієнт 4,33 (середня людність родини). Помножимо цей коефіцієнт на кількість родин у 1754 році, щоб отримати загальну кількість населення (805 осіб). Поділимо цю кількість на 1000 для отримання кількості людей в одному промілі, помножимо на відповідний коефіцієнт народжуваності та сумуємо отриманий результат із загальною кількістю населення (805). Повторимо операцію для подальших років. Оскільки ми не знаємо коефіцієнтів народжуваності за період між 1767 та 1782 роками, то застосуємо для цих років усереднений показник – 37%. Порівняємо результат змодельованих даних (2228 осіб) із результатом ревізії 1782 року (2431 особа) (див. табл. 1). Розходження не надто велике (203 особи), хоча модель не враховує смертність та механічні зміни населення (міграції). Знаючи загальну кількість населення та кількість парафіян церкви Успіння Пресвятої Богородиці, можемо оцінити співвідношення кількості населення обох парафій Романкового за період між 1754 та 1764 роками (парафія Успіння Пресвятої Богородиці – 56% населення, парафія Успіння Божої матері – 44% населення).

Слід також уточнити, що модель по Романковому працює, якщо виходити з припущення, що в реєстрі за 1754 рік вказано родини всіх станів, а не суто посполитих (що, найімовірніше, було зроблено для Кам'янського). Якщо виходити з того, що посполиті в 1754 році, як і в 1764-му, становили близько 68% населення, то отримаємо значно більше розходження (див. табл. 1).

Цікаво також, що, якщо продовжити моделювання даних і порівняти отриманий результат із загальною чисельністю населення за 1804 рік, то отримаємо розходження на 301 особу, що становить лише 6,5% населення. Та порівняння з відомостями сповідного розпису за 1769 рік демонструють, що вони не збігаються. У сповідному розписі загальна чисельність парафії Успіння Пресвятої Богородиці оцінюється в 381 особу, тоді як згідно з модельними даними загальна чисельність населення селища мала сягати 1389 осіб, з яких до парафії мало належати близько 778 осіб. Тобто не вистачало майже 400 осіб – практично половини мешканців (51%). Утім, із позаджерельних знань відомо, що у 1768–1769 роках мав місце спустошуючий похід кримців на ці землі, через що частина населення переховувалася в Біркутському ретраншементі (Сухомлин О. Д., 2021, с. 201), а частина – втекла. Володимир Голобуцький наводив випис із документа, у якому священик і жителі слободи Романково просили про дозвіл орати землю в 1769 році, на що отримали дозвіл з обмовкою про те, що у випадку ворожого нападу мають самі себе оберігати (Голобуцький В. О., 1961, с. 211).

Структура населення

Згідно зі сповідним розписом кількість населення в парафії Успіння Пресвятої Богородиці на 1764 рік становила 667 осіб. Серед суспільних станів більшість ставили посполиті – 443 особи (68% населення), проміжну ланку займало козацтво – 178 осіб (27% населення), а найменш чисельним було духовенство – 36 осіб (5% населення) (див. табл. 2). У межах цих станів також були представлені такі соціальні групи, як дворові (підсусідки) та служителі. Дворові мешкали в господарстві в обмін на свою роботу, а отже, були менш залежними від господаря, а нерідко навіть його родичами, тоді як служителі отримували за свої послуги платню і практично завжди були сторонніми особами. Перший варіант був зручнішим для обох сторін, а отже, зустрічався значно частіше. У Романковому, як і в інших населених пунктах Вольностей Війська Запорізького, серед дворових налічувалося 359 осіб, що становило понад половину

Таблиця 1

Модель динаміки населення в селищі Романковому, 1754–1782 рр.

Рік	Загальна кількість сімей	Загальна кількість населення	Коефіцієнт народжуваності, %	Кількість населення в парафії Успіння Пресвятої Богородиці	Кількість населення в парафії Успіння Божої матері
1754	186,00	805,00	39,74	453,00	352,00
1755	193,30	836,99	40,34	471,00	365,99
1756	201,10	870,75	40,82	490,00	380,75
1757	209,31	906,29	43,14	510,00	396,29
1758	218,33	945,39	41,35	532,00	413,39
1759	227,36	984,48	48,74	554,00	430,48
1760	238,44	1032,46	48,19	581,00	451,46
1761	249,93	1082,22	49,26	609,00	473,22
1762	262,25	1135,53	31,30	639,00	496,53
1763	270,46	1171,07	12,14	659,00	512,07
1764	273,74	1185,29	29,99	667,00	518,29
1765	281,95	1220,83	29,11	687,00	533,83
1766	290,15	1256,37	28,29	707,00	549,37
1767	298,36	1291,91	37,00	754,80	537,11
1768	309,40	1339,71	37,00	804,37	535,34
1769	320,85	1389,28	37,00	855,77	533,51
1770	332,72	1440,68	37,00	909,08	531,60
1771	345,03	1493,99	37,00	964,36	529,63
1772	357,80	1549,27	37,00	1021,68	527,59
1773	371,04	1606,59	37,00	1081,12	525,47
1774	384,76	1666,03	37,00	1142,77	523,27
1775	399,00	1727,68	37,00	1206,69	520,99
1776	413,76	1791,60	37,00	1272,98	518,62
1777	429,07	1857,89	37,00	1341,72	516,17
1778	444,95	1926,63	37,00	1413,01	513,62
1779	461,41	1997,92	37,00	1486,93	510,99
1780	478,48	2071,84	37,00	1563,59	508,25
1781	496,19	2148,50	37,00	1643,08	505,42
1782	514,55	2227,99	37,00	1725,52	502,47

населення (53%). Натомість служителів було лише 4 особи (0,6% населення), усі з яких служили в одній родині – священика Івана Петрова та були незаміжними та неодруженими молодими жінками і чоловіками віком від 20 до 34 років.

Вікова структура населення демонструє, що населення було молодим та належало до прогресивного типу (діти становили понад 40%, що свідчить про високу народжуваність і невелику тривалість життя) (див. рис. 1). Найбільшою віковою групою були люди у шлюбоздатному та працездатному віці (15–59 років) – 378 осіб (57,5% населення), тоді як літніх людей (старше 60 років) було вкрай мало – усього 12 осіб (1,8% населення).

Коефіцієнт співвідношення статей становив 99,7, а отже, чоловіків і жінок у селищі було практично порівну. Цей показник дещо відрізнявся для різних вікових груп. Найнижчим він був у віці 25–29 років і становив 40, а отже, у цьому віці значно переважали дівчата. Нестача

Таблиця 2

**Соціальний склад населення селища Романкове Кодацької паланки Вольностей
Війська Запорозького, 1764 р.**

Стан / соціальна група	Чисельність	%
Духовенство	36	5,40
Козаки	178	26,69
Посполиті	443	66,42
Загалом	667	
З них:		
Дворові	359	53,82
Служителі	4	0,60

чоловіків цього віку перепадає на період російсько-турецької війни 1735–1739 років. Також доволі низьким він був у віці 45–49 років (78), що, ймовірно, пояснюється традиційно високою чоловічою смертністю в цій статеві-віковій групі. Навпаки, у вікових групах 35–39, 40–44 та 55–59 і 60–64 роки спостерігалось переважання чоловіків (практично вдвічі) (див. рис. 2). Деякі відмінності прослідковувались також і між соціальними станами. Так, наприклад, і в козаків, і в посполитих помітне переважання жінок віком від 45 до 49 років, і навпаки – переважання чоловіків до і після цього періоду. Утім, якщо в козаків пікові значення переважання чоловіків простежувались у вікових групах 35–39 та 50–54 роки, то серед посполитих – у віці 40–44 і 55–59 років, а отже, для козацтва воно зміщене на 5 років в молодші вікові групи (див. рис. 2).

Шлюби та шлюбність

Шлюбна структура населення вказує на загальну шлюбність (людей, які б не укладали шлюбів упродовж життя, не було). Виходити заміж та одружуватись починали з раннього віку. У віці 15–19 років заміжніми вже було більше половини дівчат (55%), одружених хлопців у цьому віці було набагато менше (9%). У віці 20–24 роки ці показники становили відповідно для дівчат 89%, для хлопців – 39%. До тридцяти років усі хлопці вже були одружені, а от дівчата – ні. Практично 7% дівчат не могли знайти собі партнера до 40 років. У віці 45–49 років наставав період першого вдівства. У віці 50–54 роки укладалися повторні шлюби, а вже після

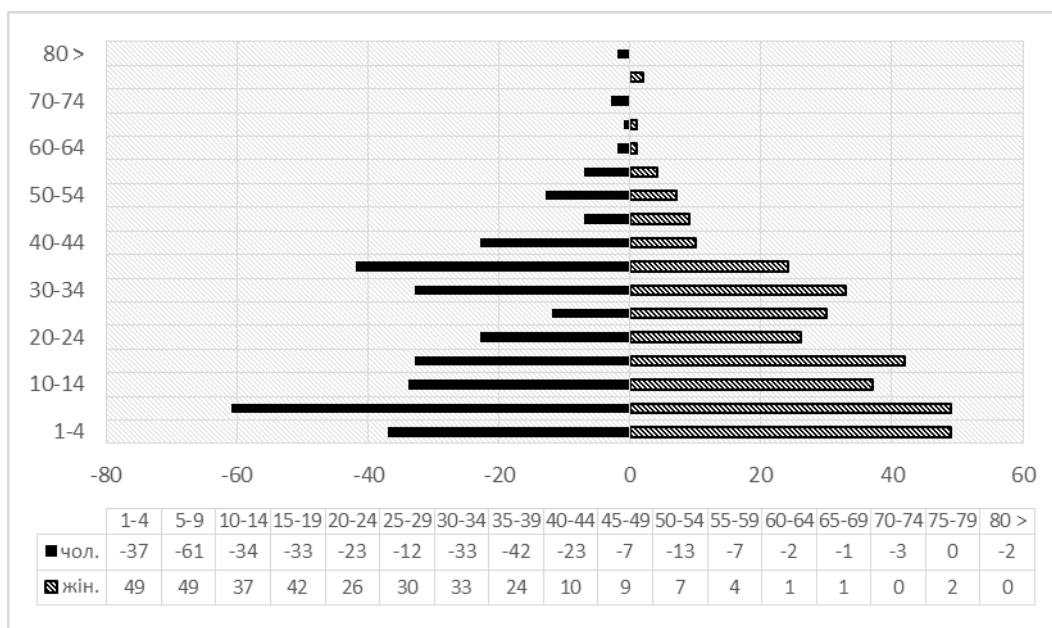

Рис. 1. Статеві-вікова структура населення селища Романкове Кодацької паланки Вольностей Війська Запорозького, 1764 р.

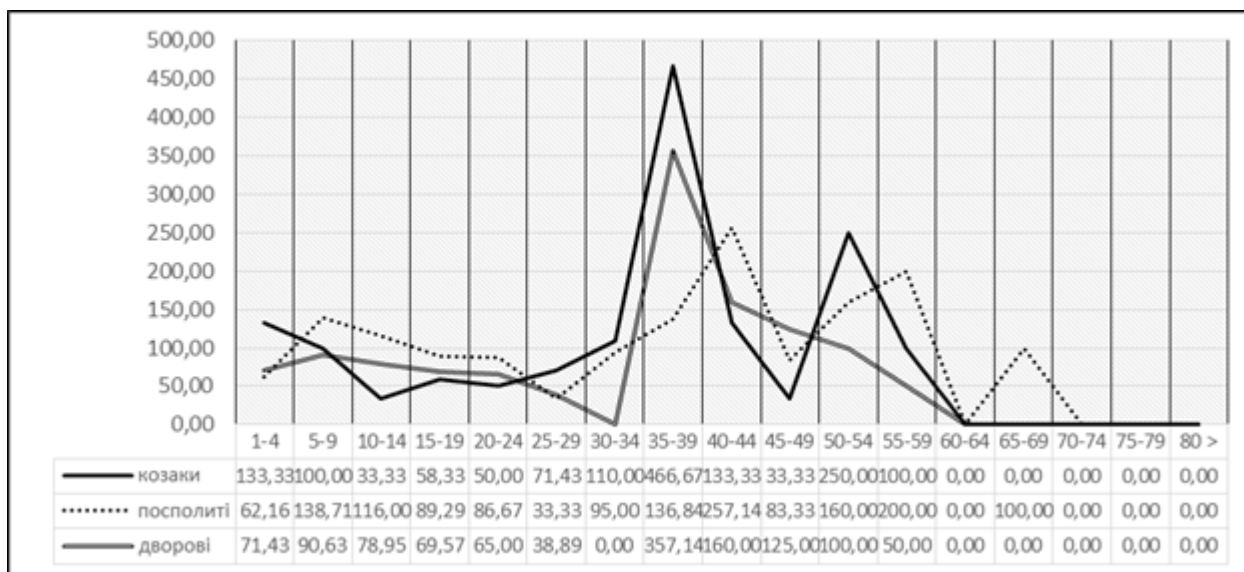

Рис. 2. Повікове співвідношення статей в різних станових групах селища Романкове Кодацької паланки Вольностей Війська Запорозького, 1764 р.

60 років безшлюбність була остаточною (див. рис. 3). Якщо людина в цьому віці ставала вдівцем або вдовою, нового партнера вона вже не шукала або не знаходила.

Шлюбна структура козацького стану відрізнялася від шлюбної структури посполитих. Молоді козаки (15–19 років) не одружувалися зовсім, проте компенсували це у віці 20–24 роки. У цьому віці вже 60% хлопців із козацтва мали дружин (тоді як посполитих лише 46%). До 30-річного віку серед козаків наставала загальна шлюбність, яка завершувалася періодом остаточної безшлюбності після 59 років (див. рис. 4). Це здається дещо дивним, бо серед козацтва взагалі не було помітно жодних флуктуацій шлюбної структури, так само як і періоду першого вдовства, ніби серед них та їхніх дружин не спостерігалось смертності й повторних шлюбів (або вони укладалися майже одразу після вдовства). Так чи інакше, але можна припустити, що шлюби козаками укладалися лише одного разу й до кінця життя, оскільки ж практично така ж ситуація простежувалась і в сусідньому з Романковим Кам'янському.

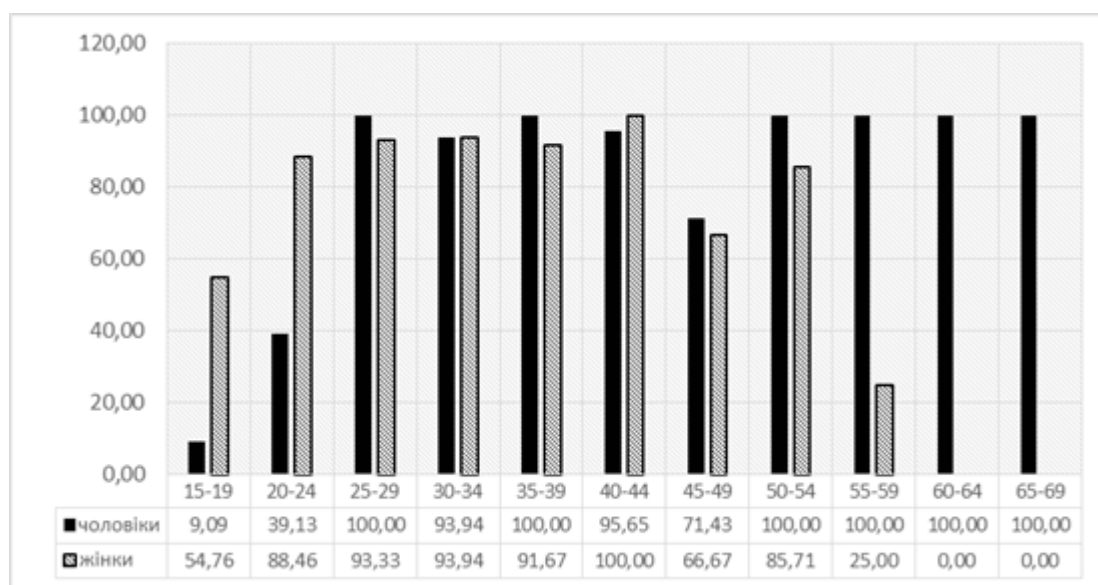

Рис. 3. Шлюбна структура селища Романкове Кодацької паланки Вольностей Війська Запорозького, 1764 р.

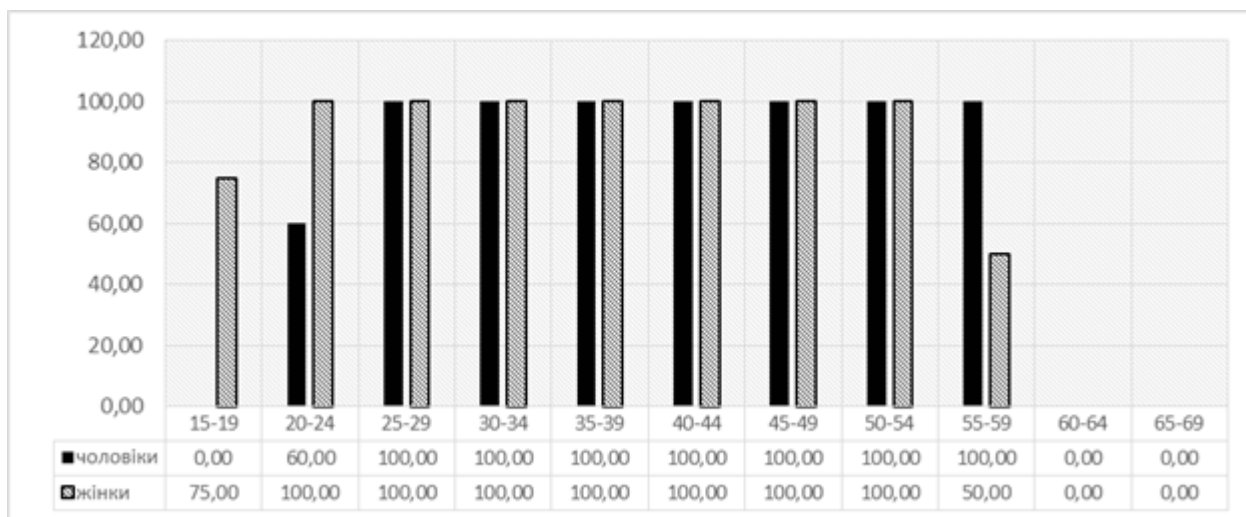

Рис. 4. Шлюбна структура козацького стану селища Романкове Кодацької паланки Вольностей Війська Запорозького, 1764 р.

На відміну від козаків, посполиті продовжували перебувати у шлюбі у віці після 60 років (див. рис. 5), причому суто чоловіки. Це означає, що шлюби були укладені з жінками зі значно молодших вікових груп. Натомість жінки в усіх суспільних верствах випадали із шлюбного ринку із 60 років (див. рис. 5).

Середній вік укладання шлюбів становив 20 років для чоловіків і 16 років для жінок. Найвищим він був серед духовенства (26 років для чоловіків і 17 років для жінок), дещо меншим серед посполитих (23 роки для чоловіків, 21 рік для жінок), а найнижчим – у козацтва (22 роки для чоловіків, 18 – для жінок) (див. табл. 3). Для загального розуміння шлюбного ринку слід навести не тільки показники середнього віку укладання шлюбів, але й найбільш крайні у віковому діапазоні випадки укладання шлюбів. Так, наприклад, у 1764 році мав місце шлюб 13-річного Фоми, сина Якова Тригуба, із 15-річною Параскевією. У тому ж році було укладено шлюб 26-річного Івана, сина Романа Телюти, із 14-річною Наталією. Важливо, що ці шлюби були зареєстровані в рік укладання документа, що унеможливорює імовірність помилки.

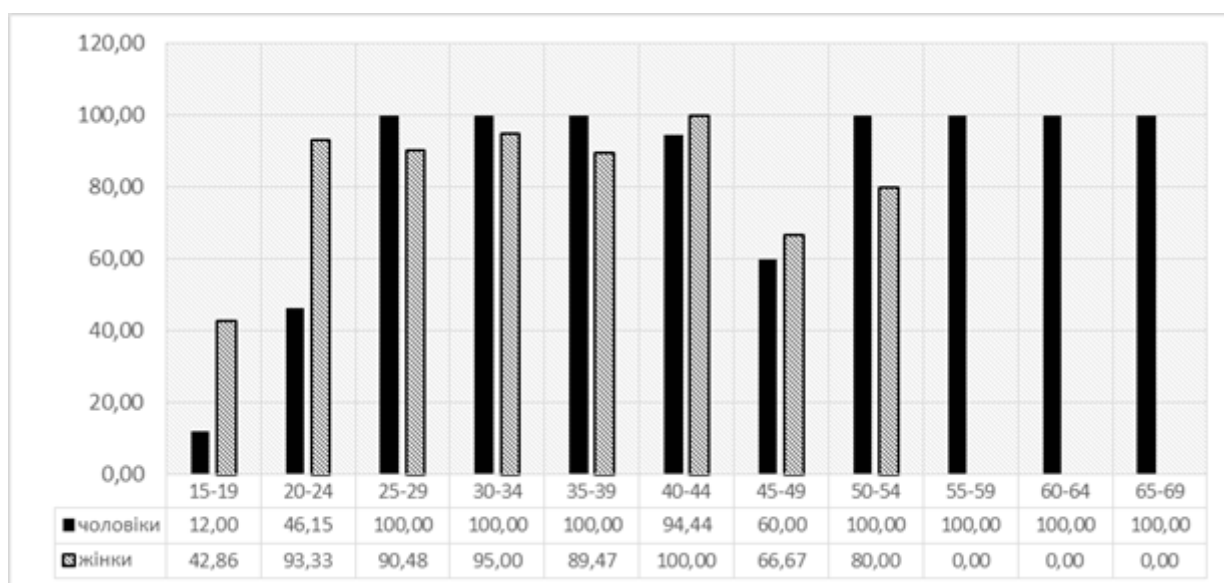

Рис. 5. Шлюбна структура посполитого стану селища Романкове Кодацької паланки Вольностей Війська Запорозького, 1764 р.

Якщо ж розглядати це питання ретроспективно, на основі вирахованого віку укладання шлюбу за формулою, запропонованою Луї Анрі та Аленом Блюмом (вік батьків мінус вік старшої дитини плюс один), то бачимо 23 шлюби за період з 1713 по 1764 рік, у яких вік нареченої на момент укладання шлюбу становив від 12 до 14 років, і всього лише 3 шлюби, у яких вік нареченого дорівнював 13 років. Найвищий вік укладання шлюбів вирахувати важче, оскільки діти в дорослому віці не завжди мешкають разом із батьками, та можна припустити, що це шлюб, укладений у 1748 році між 73-річним Герасимом Плетенцем та 51-річною Юстинією.

У зв'язку із цим важливим є питання поширеності ранніх шлюбів, особливо порівняно із сусідньою Гетьманщиною. Юрій Волошин пропонує обчислити такий показник як частку шлюбів, вік укладання яких був нижчим за середній. За його підрахунками, частка таких шлюбів (разом для жінок і чоловіків) становила 3,6%, а отже, була незначною (Волошин Ю. В., 2023, с. 238). У випадку Романкова частка таких шлюбів була значно більшою і становила 17%, тож тут такі шлюби були значно більш поширеними.

Віковий лаг між шлюбними партнерами переважно становив 1–5 років (38% шлюбів), що притаманне і сучасним родинам. Дещо менше було шлюбів з розривом у віці 6–10 років (32%), іще менше, але все одно достатньо багато (29%) шлюбів із великим віковим лагом – 11 і більше років. Цікаво, що ця тенденція була притаманна лише посполитим, які становили більшість населення. Натомість у козацтва й духовенства, які через навчання та службу частіше мали відкладати шлюби, домінували саме шлюби з великим віковим лагом – понад 11 років (36% шлюбів серед козацтва та 63% – серед духовенства). А от шлюби з однолітками практично не зустрічалися (див. табл. 4). У селищі був лише один такий випадок – це шлюб дворових Івана Безсіненка та Дарії, укладений у 1762 році, коли обом партнерам було по 27 років.

Старшим партнером практично завжди був чоловік. Виняток становили лише вже згадані 13-річний Фома, син Якова Тригуба, з 15-річною дружиною Параскевією, однолітки Іван Безсіненко з дружиною Дарією та швагер романківського козацького отамана Павла Швеця – Юхим Труш зі старшою за нього на 3 роки дружиною Христиною (що могло бути спричинено соціально-економічними міркуваннями). Тобто всього три випадки, а отже, лише 2% шлюбів.

Динаміка укладання шлюбів була варіативною для різних соціальних станів, але все ж помітні деякі загальні тенденції, а саме: зростання кількості укладених шлюбів у період між 1746 та 1749 роками, спад шлюбності між 1750–1752 роками та її поновлення після 1753 року

Таблиця 3

**Середній вік укладання шлюбів, селище Романкове Кодацької паланки Вольностей
Війська Запорозького, 1764 р.**

Стан	Чоловіки	Жінки
Духовенство	26,6	16,60
Козаки	22,00	18,00
Посполиті	23,00	21,20
Разом	24,40	20,40

Таблиця 4

**Віковий лаг між шлюбними партнерами, селище Романкове Кодацької паланки Вольностей
Війська Запорозького, 1764 р., абсолютні значення**

Стан	Вік			
	0	1–5	6–10	11 і >
Духовенство	0	1	2	5
Козаки	0	16	14	17
Посполиті	1	41	33	22
Разом	1	58	49	44

з певними флуктуаціями. При цьому шлюбність між 1746–1749 роками була найвищою (серед посполитих) (див. рис. 6).

Народжуваність

Важливим спеціальним демографічним показником, який свідчить про умови життя і шлюбну поведінку, є сумарний коефіцієнт народжуваності, який позначає кількість дітей, яких у середньому народжувала жінка протягом свого життя. У нього існують ліміти обумовлені природними чинниками, а саме репродуктивним періодом у жінок. Рівень сумарного коефіцієнта народжуваності за умов відсутності її штучного вікового регулювання, застосування контрацепції, інших способів перешкоджання вагітності, утримання від статевих стосунків у шлюбі та переривання вагітності називають природним сумарним коефіцієнтом народжуваності. Цей показник визначався на основі релігійної громади гуттеритів і становить приблизно 10 дітей. У Романковому цей показник був значно меншим і дорівнював приблизно 6 (5,81) (див. табл. 5). Цікаво, що це менше, ніж у сусідньому Кам'янському, де він дорівнював 8.

Загалом вважається, що фертильність жінок обмежена віком 50 років, утім, можуть існувати індивідуальні особливості організму, через які вагітність можлива і в більш старшому віці. У Романковому спостерігався один випадок, коли жінка народжувала у віці 52, 55, 58, 59 років і навіть 61 рік. Це Юстинія, дружина Герасима Плетенця. Проте це могло бути обумовлене неправильною фіксацією віку матері, яка могла виявитися молодшою, ніж вказано в сповідному розписі (67 років), або це могли бути діти від попереднього шлюбу Герасима з молодшою за Юстинію дружиною.

Певні відмінності для різних станів існували, хоча не були дуже істотними. Більше за все дітей упродовж життя народжували жінки з посполитих (5,88), трохи меншим цей показник був у козацтва (5,83), а найменшим – серед духовенства (5) (див. табл. 5). Це цілком узгоджується з віком укладання шлюбів (чим нижчий середній вік укладання шлюбів, тим більшим є

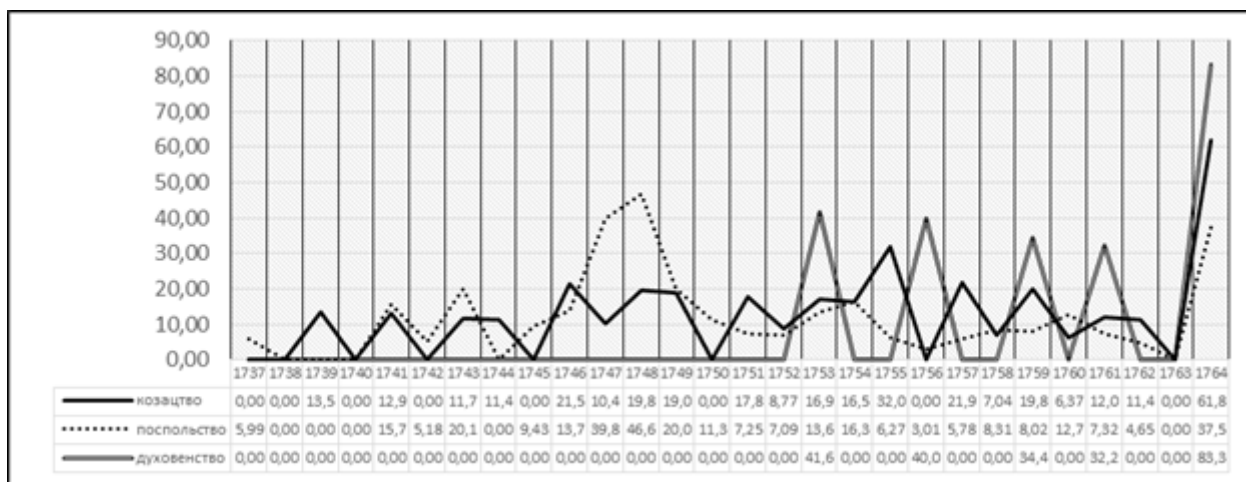

Рис. 6. Динаміка шлюбності для різних станів, селище Романкове Кодацької паланки Вольностей Війська Запорозького, 1764 р., %

Таблиця 5
Сумарний коефіцієнт народжуваності, селище Романкове Кодацької паланки Вольностей Війська Запорозького, 1764 р.

Стан	Сумарний коефіцієнт народжуваності
Духовенство	5
Козаки	5,83
Посполиті	5,88
Разом	5,81

сумарний коефіцієнт народжуваності) і загальним коефіцієнтом шлюбності. Тобто, незважаючи на більш пізній вік укладання шлюбів у козацтва та посполства, компенсаторної народжуваності не спостерігалось. Жінки з посполитих частіше народжували дітей протягом року, ніж жінки з інших суспільних станів, що, ймовірно, могло бути пов'язане з більшою економічною цінністю дітей для посполитих (діти могли допомагати по господарству). Цікаво, що рівень загальної народжуваності для посполитих у Романковому був практично вдвічі меншим за той, що спостерігався в сусідньому Кам'янському (40 проти 80%), тоді як в інших станів не сильно відрізнявся (у козацтва 39,5 проти 37,5% у Кам'янському, в духовенства 37,7 проти 20% у Кам'янському) (див. табл. 6). Можна припустити, що це могло бути пов'язане з віком існування поселення. Селище Романкове існувало ще з кінця XVII ст., тоді як Кам'янське сформувалося відносно нещодавно щодо часу укладання документа – між 1739 та 1750 роками, причому саме завдяки припливу посполитого населення. У такому разі в Кам'янському документ фіксує народжуваність у щойно утворених родинах, які тільки обзавелись господарствами, а отже, намагались якомога швидше обзавестись дітьми. Водночас у Романковому цього не спостерігалось, оскільки посполите населення перебувало в інших умовах.

Встановлена на основі сповідного розпису загальна динаміка народжуваності демонструє низку спільних тенденцій – незначний спад народжуваності у 1730-х через події російсько-турецької війни 1735–1739 років, підвищення народжуваності в 1740-х, черговий спад на початку 1750-х рр. (1750–1751 рр.), спричинений епідемією чуми (про неї, зокрема, писав Д. І. Яворницький, що вона «спустошила ледве не все Запоріжжя» (Яворницький Д. І., 1990, с. 86). Саме під час цієї епідемії помер настоятель Самарського монастиря – ієромонах Прокл, келію якого спалили разом із присутніми в ній документами, зокрема біографією першого ігумена обителі, ієромонаха Паїсія (Яворницький Д. І., 1990, с. 86). Очевидцем епідемії був церковний діяч Лука Яценко-Зеленський, який описав її у своїх спогадах⁶. Ще одне просідання в 1758–1759 рр. (імовірно, також пов'язане з епідемією чуми, яку зазвичай відносять до 1760 року) (див. рис. 7).

Оскільки в Романковому була не одна, а дві церкви: Успіння Пресвятої Богородиці та Успіння Божої матері, сповідний розпис не відображає всього населення селища. Ця інформація доступна лише як модельні дані, встановлені завдяки поєднанню відомостей про кількість сімей і населення за інші роки з методом зсуву за статтю та віком на основі даних статевікової структури. За допомогою моделі загальну чисельність населення Романкового станом на 1764 рік було оцінено в 1185 осіб, більшість з яких (56%) належали до старшої парафії Успіння Пресвятої Богородиці. В основу моделі закладено загальний коефіцієнт народжуваності на рівні 37%, визначений як середнє арифметично коефіцієнтів народжуваності за попередні 13 років, встановлених на основі даних про статевікову структуру населення. Попри певні розходження отриманих результатів із очікуваними (розходження 203 особи), модель, яка відображає динаміку зростання населення, можна вважати робочою за умови, що в реєстрі за 1754 рік було зазначено не тільки посполиті родини, а загалом всі родини населеного пункту.

Таблиця 6

Загальний коефіцієнт народжуваності, селище Романкове Кодацької паланки Вольностей Війська Запорозького, 1764 р., %

Стан	Загальний коефіцієнт народжуваності
Духовенство	37,67
Козаки	39,48
Посполиті	40,06
Разом	39,5

⁶ Эварницкий Д. И. Две поездки в Запорожскую Сечь Яценко-Зеленского, монаха Полтавского монастыря, в 1750–1751 гг. Екатеринослав, 1915. С. 79.

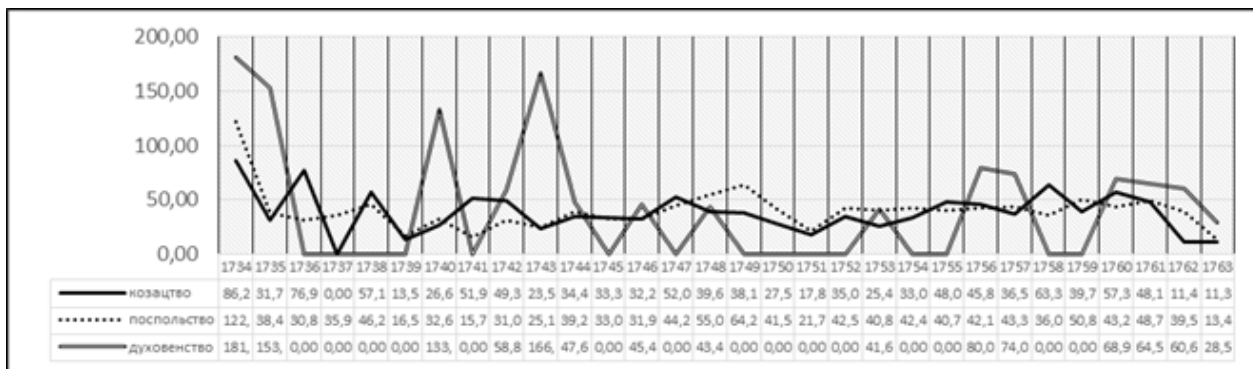

Рис. 7. Динаміка народжуваності для різних станів, селище Романкове Кодацької паланки Вольностей Війська Запорозького, 1764 р., %

Соціальний склад населення селища Романкове в 1764 році був типовим для поселень Вольностей Війська Запорозького Низового в період Нової Січі. Проте частка служителів була дуже низькою, що свідчить про відносну бідність населення, яке не могло собі цього дозволити. Утім, доля Явдохи Миколаївни Куцої, яка тривалий період наймалася в Романковому на роботу до різних людей⁷, свідчить радше про те, що в селищі на роботу наймали лише на короткочасний період, тож служителі, можливо, не встигали потрапити до списків.

Статеві-вікова структура населення належала до прогресивного типу, якому властиві висока народжуваність і смертність. Помітне відлуння війни 1735–1739 років, що проявлялося в нестачі чоловіків віком 25–29 років. Найбільшою віковою групою були люди у шлюбоздатному та працездатному віці. Кількість жінок майже дорівнювала кількості чоловіків (коефіцієнт співвідношення статей 99,7), проте існували відмінності в різних вікових групах. Спостерігалось домінування чоловіків у віці 40–44 роки та 55–59 років серед посполитих, серед козацтва також помітна відповідна диспропорція, але із зсувом на 5 років у молодші вікові групи.

Аналіз шлюбної структури вказує на загальну шлюбність, період першого вдівства у віці 45–49 років та остаточного вдівства із 60 років. Шлюбна структура козацтва дещо відрізнялася. Не було одружених козаків у віковій групі 15–19 років та не спостерігалось періоду першого вдівства, що вказує на відсутність повторних шлюбів. Середній вік укладання шлюбів у Романковому становив 24,4 року для чоловіків та 20,4 року для жінок. Найбільш ранні шлюби спостерігались в посполитих, найбільш пізні – у духовенства. Наймолодші шлюби спостерігались у віці 12–13 років. Старшим у шлюбах переважно був чоловік. Переважали шлюби з невеликою (1–5 років) різницею у віці. Практично не зустрічались шлюби однолітків. Протягом життя жінки народжували близько 6 дітей. Загальний коефіцієнт народжуваності становив 39,5%. Реконструйована динаміка народжуваності демонструє низку пережитих населенням криз: до 1739 року, у 1750–1751 та 1758–1759 роках, що узгоджується з позаджерельним знанням: війною 1735–1739 років та чумою у 1750 та 1760 роках. Схожі тенденції простежуються і для шлюбності, але з менш очевидним спадом в роки чуми 1760 року, тоді як негативний вплив війни 1735–1739 років був значним і суттєво позначився на статеві-віковій структурі населення.

⁷ Центральний державний історичний архів України, м. Київ. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 237. 34 арк.

Список літератури

1. Буланова, Н. М., 2010. Проблема урбогенезису Кам'янського-Дніпродзержинська. *Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження*. № 8, 52–61.
2. Волошин, Ю. В., 2023. *Парафіяльна спільнота. Пирятинська протопопія другої половини XVIII ст. (соціально-історичний та історико-демографічний виміри)*. Львів: Український католицький університет. Т. 30 Серія «Київське християнство».
3. Голобуцький, В. О., 1961. *Запорізька Січ в останні часи свого існування (1734–1775 рр.)*. Київ: Видавництво Академії наук УРСР.
4. Кабузан, В. М., 1976. *Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII – первой половине XIX в. (1719–1859 гг.)*. Москва: Наука.
5. Репан, О. А., 2008. Харлан, О. В. та Старостін, В. С. *Палімпсест. Коріння міста: поселення XVII–XVIII століть в історії Дніпропетровська*. Київ: Українські пропілеї.
6. Сухомлин, О. Д., 2021. *Російська військова присутність на території Запорожжя як виклик для запорозького світу (1734–1775)*. Дис. канд. іст. наук, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.
7. Харлан, О. В., 2014. До питання локалізації місцезнаходження та архітектурно-містобудівних особливостей храмів села Романково. *Січеславський альманах: Збірник наукових праць з історії українського козацтва*. № 7. 85–98.
8. Чирук, С. В., 2025. Сповідні розписи Старокодацької наміснії 1760-х років як джерела з історичної демографії Нового Кодак. *Universum Historiae et Archeologiae*. № 6 (31) (рукопис).
9. Яворницький, Д. І., (1990). *Історія запорозьких козаків*. Київ: Наукова думка.

Sviatoslav Chyruk

DEMOGRAPHIC SITUATION IN ROMANKOVE SETTLEMENT ON THE TERRITORY OF FREEDOMS OF ZAPORIZHZHIAN ARMY IN 1764

The article is dedicated to analyzing of Demographic situation in Romankove village during the times of New Zaporizhzhian Sich. Several special and total demographic coefficients are analyzing. As the main source it was used Confessional list by the 1764 year. As the main method, it was used gender and age-stratified methods. Total population is reconstructed on the base of model data. It was determined that Romankove total population were above 1185 persons in 1764 year. 667 of them (56% of inhabitants) were belonged to the Parish of the Assumption of the Blessed Virgin Mary. The average total fertility rate was 39.5%. People of marriageable and working age were predominated. The number of women was almost equal to the number of men (sex ratio 99.7). The marital structure indicates general marriageability, first widowhood at the age of 45–49, and final widowhood from the age of 60. General marriage among the Cossacks started later. They marriage only once in a lifetime. The average age of marriage in Romankove was 24,4 years for men and 20,4 years for women. Marriages with a small (1–5 years) age difference prevailed. The total fertility rate was 6. The reconstructed fertility dynamics demonstrate a series of crises experienced by the population: before 1739, in 1750–1751 and 1758–1759. It is interconnected with knowledge out of sources (war and plague). Author makes the conclusion that the social composition of the population of the village Romankove in 1764 was typical of the settlements on the territory of Freedoms of Zaporizhzhian Army during the times of New Zaporizhzhian Sich. The sex-age structure of the population belonged to a progressive type, characterized by high birth and death rates. Despite some differences with the expected result, developed model of changing total population is working if we agree that register for 1754 listed not only the common families, but all the families in the settlement.

Key words: Zaporizhian Sich, Cossacks, birth rate, Southern Ukraine, sex and age structure of the population, marriage rate.

References

1. Bulanova, N. M., 2010. Problema urbohenezysu Kamianskoho-Dniprodzerzhynska [The problem of urban genesis of Kamianske-Dniprodzerzhynsk]. *Prydniprovia: istoryko-kraieznachchi doslidzhennia*. 8, 52–61. (In Ukrainian).
2. Voloshyn, Yu. V., 2023. *Parafialna spilnota. Pyriatynska protopopiia druhoi polovyny XVIII st. (sotsialno-istorychnyi ta istoryko-demohrafichnyi vymiry)* [Parish community. Pyriatyn protopopia of the second half

of the 18th century (socio-historical and historical-demographic dimensions)]. Lviv: Ukrainnyi katolytskyi universytet. T. 30 Seriiia "Kyivske khrystyianstvo". (In Ukrainian).

3. Holobutskyi, V. O., 1961. *Zaporizka Sich v ostanni chasy svoho isnuvannia (1734-1775 rr.)* [Zaporizhian Sich in the last days of its existence (1734–1775)]. Kyiv: Vydavnytstvo Akademii nauk URSR. (In Ukrainian).

4. Kabuzan, V. M., 1976. *Zaselenie Novorossii (Ekaterinoslavskoy i Hersonskoy guberniy) v XVIII – pervoy polovine XIX v. (1719–1859 gg.)* [Settlement of Novorossiia (Ekaterinoslav and Kherson provinces) in the 18th – first half of the 19th century (1719–1859)]. Moskva: Nauka. (In Russian).

5. Repan, O. A., 2008. Kharlan, O. V. ta Starostin, V. S. *Palimpsest. Korinnia mista: poselennia XVII–XVIII stolit v istorii Dnipropetrovska* [Palimpsest. The roots of the city: settlements of the 17th and 18th centuries in the history of Dnipropetrovsk]. Kyiv: Ukrainski propilei. (In Ukrainian).

6. Sukhomlyn, O. D., 2021. *Rosiiska viiskova prysutnist na terytorii Zaporozhzhia yak vyklyk dlia zaporozkoho svitu (1734–1775)*. [Russian military presence on the territory of Zaporozhye as a challenge for the Zaporozhzhian world (1734–1775)]. Dys. kand. ist. nauk, Instytut ukrainskoi arkheohrafii ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho NAN Ukrainy. (In Ukrainian).

7. Kharlan, O. V., 2014. Do pytannia lokalizatsii mistseznakhodzhennia ta arkhitekturno-mistobudivnykh osoblyvostei khramiv sela Romankovo [On the issue of localization of the location and architectural and urban planning features of the temples of the village of Romankovo]. *Sicheslavskyi almanakh: Zbirnyk naukovykh prats z istorii ukrainskoho kozatstva*. 7, 85–98. (In Ukrainian).

8. Chyruk, S. V., 2025. Spovidni rozpysy Starokodatskoi namisnii 1760-kh rokiv yak dzherela z istorychnoi demohrafii Novoho Kodaku [Confessional lists of the Starokodak Governorate from the 1760s as sources for the historical demography of New Kodak]. *Universum Historiae et Archeologiae*. 2024. 6 (31) (manuscript). (In Ukrainian).

9. Yavornytskyi, D. I., 1990. *Istoriia zaporozkykh kozakiv* [History of the Zaporozhian Cossacks]. Kyiv: Naukova dumka. (In Russian).